

Boeken

Gerritjan van Luin

Gerritjan van Luin is zelfstandig coach en adviseur en medewerker van DNM
E-mail: gvluin@gmail.com

'Ik zat al zo'n 2 uur lang uiteenzettingen van 4-havo na te kijken met zo'n onderbuikgevoel van 'er klopt iets niet'. Ineens dacht ik: het zal toch niet met ChatGPT gemaakt zijn? Vandaag in 4-havo potje blufpoker, dat ik ze doorhad, en dat ik flink chagrijnig was dat ik voor de kat z'n kont had zitten nakijken, want hier ging ik natuurlijk geen cijfers voor geven. En meteen kwamen de bekentenissen. Lieve help. Wat nu? Teksten maar weer ouderwets met de pen schrijven.'

Een zekere wanhoop lijkt zich meester gemaakt te hebben van deze twitterende docent: hoe ga je om met *schijn* die als *echt* wordt getoond?

Het onderwijs als producent van schijn is de ondertitel van *Tractaat over het spieken*, een klein boekje dat in 1980 verscheen. Auteur ervan was de toenmalige docent klassieke talen Cornelis Verhoeven, die de vanzelfsprekendheid van spieken zag als een symptoom van een - wat hij noemde - 'frustrerende ontwikkeling in het onderwijs', namelijk de 'verplaatsing van (...) de onvervangbare en persoonlijke vaardigheid naar de los daarvan verkregen en op zich tamelijk oninteressante resultaten'. Resultaten die, zo schreef hij verder, 'niet voortvloeien uit een verworven kennis of vaardigheid, maar tot louter bouwstenen van een verlossend ontslagbriefje'. Fundamentele kritiek die nu vaker gehoord wordt dan toen Verhoeven zijn tractaat schreef. Hoog tijd om nader kennis te maken met de auteur van deze prikkelende zinnen. En dat kan dankzij een mooi en overzichtelijk boekje dat Joop Berding onlangs over de onderwijsfilosofie van Cornelis Verhoeven schreef.

Verhoeven, na zijn leraarschap van 1982 tot 1993 hoogleraar aan de UvA, heeft ruim 3700 publicaties op zijn naam staan: columns, essays en veel boeken. Berding schrijft erover: 'Uit zijn werk spreekt een soms in zachtaardige, soms in ironische, soms in scherpe bewoordingen verpakte rebelse geest. Het zou te ver voeren om hem profetische gaven toe te dichten maar hij had kennelijk, achteraf gezien, wel een antenne voor maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. Ik denk dat zijn aandachtige waarneming hem gevoeliger maakte voor wat er om hem heen gebeurde dan bij anderen het geval was (en is).' En om meer aandacht, rust, vertraging, het niet-zeker weten, gaat het Verhoeven in zijn werk en zijn denken over onderwijs. Berding bespreekt dit aan de hand van vier thema's uit het werk van Verhoeven: onderwijs als een geschenk van de leraar aan de leerling, verwondering, geduld en stilte.

Verwondering

Onderwijs is volgens Verhoeven 'een relatie tussen leraar en leerling met een intellectueel karakter, gebaseerd op interesse en betrokkenheid van de leerling en gericht op diens vorming'. Precies in die relatie toont zich het vakmanschap van het leraarschap: leerlingen iets te schenken en hen daarmee te raken. Maar wat er dan gebeurt, daarop heb je geen grip: hoe hard je ook werkt als leraar, het kan ook misgaan. 'Dit mag nopen tot bescheidenheid', zo schrijft Berding, 'maar niet leiden tot achteroverleunen of de verantwoordelijkheid uit de weg gaan'. En zeker niet het onderwijs te reduceren tot - wat Verhoeven noemt - 'technische kunst' waarmee je het risico op mislukken verkleint. Ik denk dan aan een strakke toetspraktijk om leerlingen aan het werk te houden, een uitgeknipte overgangsberekeningssystematiek, een transparant sanctieprotocol. Daarmee is er te weinig ruimte voor de leerling. Vorming, aldus Berding in navolging van Verhoeven, 'is voor een deel iets dat je overkomt, voor een ander deel moet je met wat je overkomt toch 'iets'. En dat 'iets' kun je als leerling alleen zelf doen. Onderwijzen is daartoe verlangen aanwakkeren.

En onderwijs, zo citeert Berding Verhoeven, 'zou op zijn minst de plaats kunnen zijn waar de overtuiging ontstaat, dat de dingen niet vanzelfsprekend zijn zoals ze geworden zijn, en waar dus in principe ook de veranderbaarheid van de maatschappij wordt uitgesproken'. Hardnekkig volhouden dat de werkelijkheid altijd weer anders is dan je aanvankelijk dacht, is - aldus Berding - de kern van Verhoevens werk. Een sleutelbegrip daarbij is verwondering.

Verwondering is iets dat je overkomt. Verhoeven zegt erover: 'Verwondering is niet het begin van het weten, maar het einde van een vanzelfsprekendheid en het

begin van een vraag'. Nu is je blijven verwonderen niet zo gemakkelijk wanneer programmadruck ervaren wordt en resultaten centraal staan. Systemen zijn niet zo gemakkelijk te veranderen, maar toch... Berding geeft als suggesties: plak niet te snel een etiket op je leerlingen, maar blijf je over hen verwonderen; doorbreek de gebruikelijke vraag-antwoordcultuur door eens flink wat tijd te laten tussen de vraag en de antwoorden; en spreek met elkaar over wezenlijke ervaringen in het onderwijs om 'aandacht te schenken aan de grote rijkdom die zich in het dagelijks leven in het onderwijs aandient en waar we in de dagelijkse hectiek vrijwel geen oog voor hebben'. Verwondering kun je niet maken, maar ruimte creëren om die te kunnen laten ontstaan wel.

Hoe zou nu het boekje van Berding de twitterende docent van hierboven kunnen helpen in haar vertwijfeling? Berdings fraaie beschouwing over de onderwijsfilosofie van Verhoeven en de vele toepassingsvoorbeelden die hij bij leraren heeft opgehaald, is natuurlijk geen receptenboek. Die filosofie is immers een pleidooi tegen het denken over onderwijs als iets maakbaars. Maar er zijn wel aanknopingspunten te vinden, zoals in dat wat Verhoeven - en Berding met hem - steeds opnieuw naar voren brengen: de kern van onderwijs is de relatie tussen leraar en leerling. Wat zou een nieuw gesprek met de klas - dus zonder het meteen over sancties en oplossingen te hebben - over haar frustratie tijdens het nakijken de docent opleveren? Wat zou verwondering over wat er dan gezegd wordt teweeg kunnen brengen? ■

Gelezen

- Joop Berding (2022). *Rondom Cornelis Verhoeven*. Ruimte voor vertraging in filosofie en onderwijspraktijk. Garant.